

Dit lichaam

Drager van mijn ik

Ardy Kroes

Dit lichaam

Drager van mijn ik

Afstudeerscriptie voor het certificaat van de Vrije Academie Nunspeet
Schilderen B, 2024-2025

Docent: Gerben Koldijk

Beoordelingscommissie: Serob Darbinian, Philip Knipscheer, Elka
Oudenampsten, Geert Zomer, Marieke Uytenboogaart, Ad Kuijper

“Art is a state of being. You are born with the capacity to integrate your energy into objects. To create objects that never existed before. They can enlarge the knowledge of man about his planet, about his environment, about his problems. My words are in the objects I am making. This is my speech. This is my language. And it is the only language with which I can express myself freely.”

Magdalena Abakanowicz

Inhoud

Inhoud	4
Inleiding	5
Achtergrond	5
Vrije Academie Nunspeet	5
Komend jaar	5
Inspiratie	7
Filosofen	8
Ina van Zyl	9
Maria Lassnig	11
Maartje Korstanje	14
Louise Bourgeois	17
Magdalena Abakanowicz	22
Afstudeertraject	26
Persoonlijke beeldende vorming	26
Voorwerk 2024/2025	30
De rol van vorm	43
De rol van grootte	45
De rol van kleur	47
Reflectie op eigen werk	56
Reflectie op het werkproces	56
Reflectie op werk algemeen	57
Reflectie op werk in maatschappelijk opzicht	58
Bronvermelding	60
Dankwoord	62

Inleiding

Achtergrond

Ik wilde vroeger graag uitvinder worden. Die drang om te onderzoeken en om te maken is er altijd geweest. De bijzondere taal van tekenen en schilderen ontdekte ik vooral na het overlijden van mijn moeder toen ik 16 was. Waar ik al van kinds af aan een dagboek bijhield en over het algemeen toch goed kon verwoorden wat ik van binnen voelde, ervoer ik de extra diepgang en directheid van beeld die nodig waren om de diepe lagen van mijn binnenwereld uit te drukken. Sindsdien onderzoek ik mijn binnenwereld en de interactie met de buitenwereld ook schilderend.

Vrije Academie Nunspeet

Ik heb hier op de Vrije Academie Nunspeet (VAN) bij Marja Meijering (Schilderen A) en Gerben Koldijk (Schilderen B) geleerd om dat wat ik van binnen ervaar en dat wat ik schilder op een onverschrokken manier nog dichter bij elkaar te brengen. En ook al ga ik altijd met een bepaalde drang en intentie aan het werk, soms is het zo dat ik pas na het schilderen zie wat ik eigenlijk gemaakt heb. Ik zoek daarbij altijd naar de spanning van het heel dichtbij komen, blootgeven, kwetsbaar zijn, de schaamte wel ervaren maar niet laten beperken (daarmee stuurt ze dus wel). Naast het lichamelijke in mijn werk komen ook de bomen vaak terug. Het bos is voor mij een soort bufferzone. De bomen als metafoor voor het lichamelijke, maar zonder dat kwetsbare van de emoties van het mens-zijn.

Komend jaar

Ik zou dit jaar de bomen-buffer graag wat meer loslaten en terugkeren naar het spanningsveld in mijn lichaam. Dit lichaam. Waar ziekte, verval en dood altijd op aast. Dat ervaar ik persoonlijk ook zo. Ik slik al jaren medicatie voor een schildklier die niet werkt. En als draagster van het brca-gen heb ik

preventief mijn eierstokken laten verwijderen, met nog meer verval als gevolg, en is er die constant tikkende tijdbom van borstkanker waarvan ik ook de verwoestende gevolgen ken sinds mijn moeder daaraan overleed. En toch, het is ook dít lichaam dat me genot geeft op alle mogelijke manieren. Seks, lekker eten, een knuffel, een wandeling. Het is dit lichaam waar mijn hele 'ik' in huist. Het is dit lichaam waar twee kinderen in groeiden. Het is dit lichaam dat twee nieuwe levens baarde. En het is met dit lichaam dat ik liefheb.

Wanneer ik kunst maak wil ik dat het daarover gaat. Dít lichaam, met altijd die ziekte, verval en dood op de loer, en tegelijkertijd, de drager van mijn 'ik', met al haar leven in zich. En al het leven liefhebbend waar zij zich aan verbindt.

Inspiratie

Ik laat me door veel dingen inspireren bij het maken. Een huidplooi van een willekeurig persoon, de kleur en textuur van griesmeelpudding, het brooddeeg van het brood dat ik bak. De fysieke ervaringen van sporten, seks, dochters baren, een knuffel.

Ik wandel graag en ook daar laat ik me inspireren door vormen en kleuren. Ik val dan meer op de grote, volumineuze, uitstulpende boomstammen, dan op de licht ruisende blaadjes aan de bomen. Die boomstammen en wortels roepen een bepaald gevoel in mijn lichaam op dat ik het beste kan omschrijven als een zware drang om te maken. Ik voel dat van mijn buik, via mijn hart naar mijn handen gaan. De geur van hars van pas omgezaagde bomen zet mijn systeem op scherp. De zachte bolle structuur van grote kussens mos dempt en verzacht.

Eigenlijk kan ik dus zeggen dat alles wat ik zie, proef, ruik, aanraak en voel mee doet als inspiratie. Ik ervaar dat als heel lichamelijk. Vandaar dat dat ook zo'n passend thema is, dit lichaam.

Naast deze misschien iets moeilijk te duiden inspiratiebronnen zijn er ook menselijke inspiratiebronnen. Kunstenaars en filosofen. Mensen die maken. Mensen die vrij en ruim denken. Mensen die (zoeken naar) intens en voluit leven.

Filosofen

“Ik geloof bovendien dat het besef van onze tijdelijkheid ons het leven laat waarderen op een manier die vele malen dieper en intenser is dan wanneer we hopen op een illusoire eeuwigheid,” zegt Tim Fransen, filosoof en cabaretier. Hij heeft het hier over het direct aankijken van de kwetsbaarheid van het leven. Dat spreekt me aan. Jezelf niet voor de gek houden.

Accepteren wat er is. Vol en intens leven, vanuit die kwetsbaarheid. En daarin kunnen we ons als mensen juist met elkaar verbinden. Zoals hij dat zo mooi zegt: “Waar het de prestaties zijn die ons van elkaar onderscheiden, zijn het de kwetsbaarheden die we met elkaar delen. In de gebrekkigheid, de behoefte, de eindigheid, kunnen we in de ander een medemens herkennen.” Tim Fransen pleit er daarom voor om ons door middel van humor te verzoenen met het tragische.

Marjan Slob, denker des Vaderlands zegt iets vergelijkbaars over dit thema. In een gesprek over gelukkig zijn met zoveel lijden in de wereld zegt ze: “De moeilijkste maar belangrijke vraag is hier: hoe kan ik deze realiteit liefhebben? Als ik dat zou opgeven sijpelt de zin van het leven weg.” Ook dit gaat over het je verzoenen met de tragische realiteit van het leven. In dit geval niet door middel van humor maar door middel van liefhebben.

Dat thema, het je verzoenen met de tragische realiteit van het leven, dat leven ook liefhebben, dat gebrekkige leven ook echt leven met passie, daar gaat mijn werk ook over. Mensen als Tim Fransen en Marjan Slob geven daar op prachtige wijze woorden aan. Ik probeer dit in beeld weer te geven.

Ik houd van de beeldende taal, omdat daar zoveel ruimte en vrijheid in ligt. Omdat het nog zoveel open houdt. Maar in feite probeer ik met die beeldende taal hetzelfde te bereiken. Me verzoenen met en het liefhebben van de realiteit van dit lichaam. Waar het lichaam misschien wel metafoor staat voor het menselijk leven hier op aarde.

Ina van Zyl

Het werk van Ina van Zyl (1971, Zuid-Afrika) is voor mij een grote inspiratiebron. De manier waarop zij haar onderwerpen schildert; je zit er bovenop, alsof je te dichtbij komt, het ongemakkelijke gevoel dat je even krijgt, dat vind ik interessant. Haar schilderijen en tekeningen tonen vaak intieme, geïsoleerde fragmenten van het menselijk lichaam of objecten die een gevoel van lichamelijke en vergankelijkheid oproepen. Doordat ze de fragmenten uit hun context haalt geven ze tegelijk een heel intiem en een heel bevreemdend beeld. Ze laat de schoonheid en tegelijkertijd de kwetsbaarheid van het menselijk lichaam zien. Doordat je naar details van het menselijk lichaam zit te kijken, wordt het gevoel opgeroepen dat je naar iets kijkt dat eigenlijk niet voor jou bedoeld is. Dat wordt nog versterkt door het sensuele kleurgebruik. Er ontstaat een interessant spanningsveld tussen schoonheid en ongemak. Het werk trekt aan en werkt tegelijkertijd afstotend. Er zit een onderlaag van schaamte in haar werken, zonder dat daar een oordeel op ligt. Dat maakt het kwetsbaar en krachtig tegelijk.

Deze thematiek over het spanningsveld tussen aantrekken en afstoten, intiem en vervreemdend, lichamelijke schoonheid en vergankelijkheid van datzelfde lichaam, vind ik heel fascinerend. Dat is ook iets dat ik graag in mijn eigen werk probeer te zoeken. Wanneer ik mijn eigen werk met dat van Ina van Zyl vergelijk gaat het werk dus over vergelijkbare thema's. De uitwerking van die thema's is wel anders. Ina van Zyl schildert in dikke volle lagen verf met veel textuur, heel geconcentreerd en precies geschilderd, terwijl ik vrij glad schilder. Ze schildert vrij realistisch, terwijl mijn werk wel bepaalde associaties oproept maar geen herkenbare objecten uitbeeldt. Al is het wel zo dat ze soms zo ver inzoomt op haar onderwerp dat het haast abstract lijkt. Haar werk is tweedimensionaal, het zijn schilderijen, het werk voor mijn afstudeerproject gaat meer richting ruimtelijk werk. Ina van Zyl schildert vaak naar aanleiding van een object of afbeelding. Zo zegt ze zelf: "Alles wat ik schilder komt voort uit de visuele fascinatie. Wat ik zie brengt

een combinatie van tegenstrijdige reacties in mij teweeg, waardoor ik mijzelf eigenlijk niet ervan kan weerhouden om een schilderij daarvan te maken. Het is gewoon iets intuïtiefs.” Ik start zelf vanuit een bepaalde drang, maar nog zonder direct beeld, zonder object of afbeelding. Bij mij ontstaat dat beeld vaak pas gedurende het maken.

Ina van Zyl
Bergreeks II, 2003
50 x 80 cm
Oil on canvas

Maria Lassnig

Met als thema 'Dit lichaam, drager van mijn ik' is Maria Lassnig (1919-2014, Oostenrijk) een interessante kunstenaar. Zij ontwikkelde het concept Körperbewusstsein, lichaamsbewustzijn in de kunst. Ze maakte introspectieve en expressieve schilderijen. Ze vertaalde daarin haar eigen fysieke en emotionele sensaties naar beeld. Dus niet hoe haar lichaam eruitzag, maar hoe het van binnen uit voelde. Zelf zegt ze daarover: "De enige echte realiteit zijn mijn gevoelens, die zich afspelen binnen de grenzen van mijn lichaam." Het is het vertalen van innerlijke gewaarwordingen naar vorm, in een object. Hierdoor komt het in ons bewustzijn en kan er over nagedacht worden.

Ze neemt zichzelf dus altijd als onderwerp. Ideaal, want je hebt je onderwerp dus altijd bij de hand. Daarmee past ze perfect in het selfie-tijdperk waarin we leven. Ze schilderde zichzelf vaak op een heel eerlijke en meedogenloze manier. Het onverschrokken daarin fascineert me. Het feit dat ze zich zo bewust is wat er in haar lichaam afspeelt en dat op zo'n directe manier kan vertalen naar beeld, zonder terughoudendheid en filters. Haar werk wordt daardoor heel persoonlijk en heel direct. Ze geeft zich letterlijk en figuurlijk bloot. Tot het ongemakkelijke toe. Zoekt het ongemakkelijke daarin misschien zelfs juist op.

Maria Lassnig
Two Ways of Being (Double Self-portrait), 2000
100 x 125 cm
Oil on canvas

Wanneer ik vorm en schilder ervaar ik ook sterke fysieke en emotionele sensaties. Ik omschrijf dat vaak als een drang. Het is een drang die vorm en kleur krijgt tijdens het maken. Ik heb wel het idee dat er in mijn eigen maakproces ook veel van buitenaf, van wat ik zie en voel om me heen, in het werk terecht komt. Het is dus in die zin minder een hele directe vertaling van wat er zich in mijn lichaam afspeelt, zoals dat bij Maria Lassnig het geval is. Daarnaast houd ik van filosoferen. Nadenken over de grote levensvragen. Ook dat komt ergens terug in mijn werk. Dat diepe denken levert een soort vertraging op, een reflectiemoment, en daarmee een nog iets verdere verwijdering van een directe vertaling van lichaamsgevoelens.

Uit liefde voor de kunst zag Maria Lassnig af van een gezinsleven. Dit vroeg ze ook van collega's en leerlingen. Zelf schrijft ze daarover:

“Wat moet een kunstenares doen om groot te worden? Ik vrees dat ze een privéleven (huwelijk, kinderen) moet vergeten en ‘haar identiteit moet vinden’, dat wil zeggen iets authentieks maken, wat alleen mogelijk is als ze door bezinning en lijden ontdekt wat voor haar het belangrijkste is en wat ze het best kan, waar ze de zaak moet aanpakken om nieuw land op te graven en daar zal ze dan veilig zijn - en als ze dan nog de nodige taaheid bezit, zal ze vroeg of laat doordringen (als ze al niet eerder dood is).”

Ik begrijp deze volledige overgave aan de kunst. Het volledige opgaan in wat je doet. Alles voor de kunst. Ze was daar niet de enige in. Zo zei Tracey Emin, een Britse kunstenaar die er bewust voor koos geen moeder te worden, in 2014 nog: “Er zijn goede kunstenaars die kinderen hebben. Die kunstenaars noemen we mannen.” Ook Marina Abramovic bleef bewust kinderloos en zei in 2016 dat moederschap een ramp voor haar werk zou zijn geweest. “Je hebt maar een beperkte energie in je lichaam, en die had ik dan moeten verdelen.” Ik herken het (soms frustrerend) zoeken naar de balans tussen de verschillende rollen die ik heb als mens. Maar om iets te vertellen moet je ook een leven leven. Ik wil het leven voluit ervaren, middenin het leven staan, niet aan de zijlijn staan. En daar, middenin dat leven, daar wil ik maken. Mijn verhaal, het verhaal dat ik wil vertellen gaat juist over de verbinding met anderen. Over het lichaam dat liefheeft, kinderen baart, omhelst, loslaat. Daar speelt mijn gezin en mijn moederschap een hoofdrol in. Ik doe dat dus wezenlijk anders. Tegenovergesteld haast zou ik zeggen.

Maartje Korstanje

Een hedendaagse kunstenaar (van mijn leeftijd) die ik bewonder is Maartje Korstanje (1982, Nederland). Ze maakt organische sculpturen die sterke associaties oproepen met dieren, karkassen, fossielen en plantachtige vormen, maar niet direct figuratief zijn. De sculpturen roepen herkenning op zonder dat direct te kunnen benoemen. Het is vaak lastig te zeggen of het een organisme of een object is.

Ze werkt veel met karton, lijm, papier-maché, hout en gerecyclede materialen. Het gebruik van karton geeft haar vrijheid; je kunt er heel makkelijk een stukje afhalen of aanplakken. Ze maakt een soort geraamte van kartonnen dozen die ze met een lijmpistool aan elkaar plakt. Het begint ergens en het eindigt ergens, dus ze maakt niet eerst een schets of een idee of een vaste constructie waar ze dan overheen werkt. Ze weet niet van tevoren waar ze uit gaat komen. Ook de werken zelf evolueren uit elkaar. Een werk dat ze maakt is altijd een reactie op een vorig werk. Dit is een werkproces dat ik herken. Dat het werk tijdens het maken ontstaat. En dat uit het werk weer nieuwe werken ontstaan. Een heel organisch proces.

Maartje van Korstanje
Werk voor de Volkskrant Beeldende Kunstprijs 2014
Stedelijk Museum Schiedam

De sculpturen die ze maakt doen denken aan vergane of vervormde natuurlijke structuren. Ze wordt in haar werk gedreven door een diep besef van de beperktheid van het leven en hoe hiermee om te gaan. Vaak is er een bepaalde mate van verval te zien, maar het werk is daardoor niet per se alleen maar afstotelijk. Het laat juist de schoonheid en kwetsbaarheid van het leven zien in dat verval. En geeft daarmee heel mooi beeldend vorm aan de dynamiek die er altijd is tussen ontstaan, groei, verval en dood. Schoonheid en afschuw horen bij elkaar. Dubbelzinnigheid en bezieling zijn de belangrijke elementen in het werk, op zoek naar het kantelmoment tussen rijp en rot, volle bloei en verwelken. Door de materialen en texturen die ze gebruikt nodigt het werk uit om er aan te zitten en tegelijkertijd stoot het ook af. Net als bij Ina van Zyl zitten die beide kanten erin. Het aantrekken en tegelijkertijd het afstoten. Het is mooi en het is lelijk. Ze wil dat het iets bij de toeschouwer teweegbrengt van binnen. Dat het echt een ervaring is, bijna

een fysieke ervaring. “Ja van mij mogen mensen er wel aanzitten, maar dat mag niet van het museum,” zegt ze zelf in een interview wanneer interviewer aangeeft dat hij het graag vast zou pakken. Dat geeft heel duidelijk het tactiele van haar werk weer. Daar ben ik ook naar op zoek. Ik denk dat ik het daarom ook prettiger vind om sculpturen te maken, dan alleen maar op plat vlak te schilderen.

Het werk van Maartje Korstanje gaat over ecologische en biologische onderwerpen. Het heeft grote raakvlakken met actuele onderwerpen als klimaatverandering en milieubewustzijn. Over de natuur zelf, maar ook over de invloed van ons mensen daarop. Wat dat betreft beslaat haar werk een veel groter gebied dan mijn werk. Ze trekt de principes van ontstaan, groei, verval en dood veel verder dan alleen zichzelf. Het gaat op filosofische manier over dezelfde onderlagen en principes van ontstaan, groei, dood en verval als waar ik in mijn werk mee bezig ben. Maar ik houd het letterlijk heel dicht bij huis; dit lichaam. Daarmee maak ik het heel persoonlijk. Maar ik denk niet minder relevant voor het grote geheel. Het komt nog dichterbij. Zij richt zich op de schoonheid en kwetsbaarheid van het leven in verval. Bij mij gaat het meer om het houden van en volledig omarmen van dat leven, ook al is het in verval. We leggen dus de nuances iets anders..

Louise Bourgeois

Louise Bourgeois (1911-2010, Frankrijk) was een kunstenaar die net als ik werkte vanuit heel persoonlijke thema's en werk maakte met een zeer sterke emotionele intensiteit. Ze gebruikte kunst als vorm van therapie, wat haar werk een sterke emotionele en psychologische lading geeft. Veel van haar kunst is geïnspireerd door haar eigen jeugdtrauma's en verkent thema's als angst, seksualiteit, het onderbewuste en de rol van familie.

Ze wordt gezien als een belangrijke voorloper van feministische kunst omdat ze lichaam, seksualiteit en vrouwelijkheid op een rauwe, eerlijke manier onderzocht. Hoewel de thema's uit haar werk vaak over het moederschap en (vrouwelijke) seksualiteit gaan, vond ze zichzelf geen feminist. In 1945 maakte ze de serie *Femme Maison*, een zelfportret waarbij ze zichzelf als huisvrouw presenteert, een vrouw die vergroeid is met de architectuur. Ze gebruikt het moeder-zijn en het vrouw-zijn als input voor haar werk. Ze laat het meewerken in haar werk in plaats van dat ze het uit de weg gaat om goede kunst te maken. In tegenstelling tot bijvoorbeeld Maria Lassnig, Maria Abramovich en Tracey Emin die ik hierboven al noemde. Daarin vind ik haar een geweldig voorbeeld.

In haar bekende "Cells" bracht ze in kooien, de cellen, haar psychische gesteldheid tot uitdrukking. De cellen vertegenwoordigen verschillende types pijn: fysieke, emotionele, mentale en intellectuele. Ik heb een van die cellen gezien in het Kröller Muller museum. Het was heel sterk emotioneel en psychisch beladen werk, ik vond het niet prettig om er lang naar te kijken. Het meest bekend is ze misschien wel geworden met haar beroemde serie *Maman*, een reeks gigantische spinnen. Ze beschrijft deze spin sculpturen zelf als haar meest succesvolle onderwerp. De spin symboliseert haar moeder, die tapijtweefster was en die Bourgeois zag als een sterke, zorgzame figuur.

Wanneer ik naar het werk van Louise Bourgeois kijk vind ik het heel zwaar. Ik begrijp heel goed het maken van de werken als therapie, als het verwerken van emoties. Zo zegt ze zelf: “I need to make things. The physical interaction with the medium has a curative effect. I need the physical acting out. I need to have these objects exist in relation to my body.” Die noodzaak, die ervaar ik ook. Dezelfde drive om te maken. Het waarom. In een interview antwoordt ze op de vraag of het ongewoon was voor haar om “happy work” te maken ontkennend. “No, no, no. I transform it. I transform nasty work into good work. I transform hate into love.” Omdat het gepaard gaat met zulke zware en negatieve emoties heb ik persoonlijk wel moeite om te lang naar de werken te kijken. Waar het bij Ina van Zyl en bij Maartje Korstanje gaat om het gelijktijdig aantrekken en afstoten, ervaar ik bij het werk van Louise Bourgeois een hele sterke afstotende beweging. Die kom ik vaker in de kunst tegen. Zoals bijvoorbeeld ook in het werk van Francis Bacon. Ik ken die kant en dat gevoel ook sterk in mijzelf en het voelt voor mij ook gemakkelijk om die zware donkere kant heel sterk uit te drukken. Ik houd er ook van als er iets van dat zwarte, zware, donkere in mijn werk zit. Dat is eerlijk, rauw en realiteit. Maar als persoon ben ik altijd op zoek naar ook die andere kant die er tegelijkertijd moet zijn. Het lichte, levende, groeiende, misschien zelfs met enige humor zoals Tim Fransen dat betoogt.

Naast de grote sculpturen en installaties waar ze bekend om werd was Louise Bourgeois ook schilder en grafisch kunstenaar. Haar vroege werk vind ik wel erg aantrekkelijk. Zo kwam ik bijvoorbeeld een tekening tegen (Untitled, 1953) die verrassend veel overeenkomsten heeft met een schetsen die ik maakte voor mijn afstudeerwerk.

Eigen schetsen 'dit lichaam'
September 2024
Acryl op papier A3

Louise Bourgeois
Untitled, 1953
Ink on paper
28.8 x 18.8 cm
Galerie Lelong, Paris

Ook een werk als “Branches, 1993” (te zien in MoMA’s online collectie) vind ik prachtig. Een boom met takken, maar zo lichamelijk geschilderd dat het net zo goed een lichaam kan zijn met heel veel armen. Er zit nog steeds veel expressie in de tekeningen, zonder dat de zwaarte er heel dik bovenop ligt zoals in de Cells.

Louise Bourgeois
Branches, 1993
MoMA

“Our own body could be considered, from a topological point-of-view, a landscape with mounds and valleys and caves and holes. So it seems rather evident to me that our body is a figuration that appears in Mother Earth.”
Dat lichamelijk van wat ze in de natuur ziet, en andersom, de natuur die terugkomt in het lichaam, dat zie je terug in veel van haar werk. Die wisselwerking vind ik fascinerend en inspirerend.

Magdalena Abakanowicz

In december 2024 bezocht ik de tentoonstelling *Unravel: the power and politics of textiles in art*, in het Stedelijk Museum Amsterdam. Daar hing een werk dat me zeer fascineerde. Het was een heel groot donkerbruin soort gewaad. Maar op zichzelf hangend. Een oervorm. Van textiel, dus zacht van uiterlijk. Maar door de grootte, vorm en kleur kwam het heel krachtig en zwaar over. Keek ik nu naar een object, of naar een wezen? Het was heel erg aanwezig vergeleken met de andere werken in de ruimte.

Magdalena Abakanowicz
Vêtement noir (Black Garment), 1968
Stedelijk Museum Amsterdam (foto: Peter Tijhuis)

Ik keek naar “Vêtement Noir 1968”, een werk van de Poolse kunstenaar Magdalena Abakanowicz (1930-2017, Polen). Bekend om haar monumentale sculpturen en textielinstallaties die vaak abstracte, anonieme menselijke of dierlijke vormen voorstellen. Ze was een pionier in het gebruik van textiel als sculpturaal medium en bracht hiermee textiel van een decoratieve ambacht naar een volwaardige kunstvorm. Ze inspireerde een hele generatie kunstenaars om traditionele materialen op nieuwe manieren te benaderen.

Opgeleid als kunstschilder, met weven als optie, richtte ze zich na haar studie op het maken van een soort grote geweven wandkleden. Haar vroege werken waren expressieve, organische textielstructuren die de grenzen tussen schilderkunst en beeldhouwkunst doorbraken. Het plaatsen van deze werken in een kunstcategorie bleek lastig. Waren het sculpturen, schilderijen, tapijten? Op een gegeven moment was er een Poolse kunstcriticus, Elżbieta Żmudzka, die de werken Abakans noemde, een term die Magdalena Abakanowicz overnam. Zelf zegt ze daarover: “an Abakan is an independent entity, but it is also one of the elements by which we can conceive of space. Monumental, strong, soft and erotic, these objects became the image of my reality.”

Abakanowicz werken zijn vaak rauw, organisch en monumentaal, met een sterke fysieke aanwezigheid. Het is ongelooflijk knap hoe ze deze grote sculpturen met verschillende materialen in elkaar zet. Ze weet heel goed hoe ze het materiaal moet gebruiken, niet alleen om iets technisch te maken, maar ook wat het werk daarmee vervolgens uitstraalt. De grootte van haar werk is daarin ook heel belangrijk. Het is door de grootte heel sterk aanwezig in een ruimte, fysiek, als een levend organisme. Je moet je er daardoor wel toe verhouden.

Wat ik interessant vind aan haar werk is dat er leven in lijkt te zitten. Het is heel organisch. En toch weet je eigenlijk niet waar je naar kijkt. Is het een

object? Een jas? Een tent? Is het een wezen? Het is zelfs niet direct duidelijk of het positief of negatief voelt, in tegenstelling tot het werk van bijvoorbeeld Louise Bourgeois wat bij mij vaak iets naargeestigs oproept. Bij het kijken naar *Vêtement Noir* wisselden die gevoelens zich bij mij af. Vond ik dit nu prettig? Of afstotelijk? Was het mooi? Of lelijk? Weer dat tegelijkertijd aantrekken en afstoten.

View of Magdalena Abakanowicz: *Every Tangle of Thread and Rope*, Tate Modern, London, 2022–2023.

Left: *Abakan Red*, 1969. Sisal, 405 x 382 x 400 cm. Tate London.

Right: *Abakan Orange*, 1968. Sisal, 360 x 360 x 45 cm. National Museum, Stockholm.

© Tate and Abakanowicz Arts and Culture Charitable Foundation. (Photo: Norbert Piwowarczyk)

Die vrijheid die ze nam om het werk niet binnen een categorie te hoeven laten passen, vind ik zelf ook heel aantrekkelijk als ik aan het maken ben. En ook dat hele experimentele in haar werk spreekt me aan. Ik verzamel al van kinds af aan spullen die ik denk ‘nog wel te kunnen gebruiken’. Ik vind het

bevrijdend om niet vast te hoeven zitten aan bepaalde materialen en om voortdurend van alles uit te proberen. Zo ervaarde ik het ook als een bevrijdend gevoel om van een plat rechthoekig schilderdoek af te stappen, zonder het schilderen per se op te geven.

Thema's als menselijkheid, massa versus individu, en existentiële angst komen vaak terug in haar werk. Haar traumatische ervaringen in de tweede wereldoorlog zie je duidelijk terug in haar werk, maar ze sprak nooit over zichzelf als slachtoffer. Volgens haarzelf hebben de omstandigheden haar geest, energie en verbeelding gedreven tot het maken van werk dat in veel opzichten heroïsch is. Hierin zit voor mij een hele heldere kracht van kunst. Het zet negatieve, traumatische krachten om in een positieve, levensdragende kracht. Je kijkt de duisternis recht in de ogen (hier komen de filosofen weer om de hoek) en zet dat om in iets levensvatbaars.

“Art is a state of being. You are born with the capacity to integrate your energie into objects. To create objects that never existed before. They can enlarge the knowledge of man about his planet, about his environment, about his problems. My words are in the objects I am making. This is my speech. This is my language. And it is the only language with which I can express myself freely.” (Magdalena Akabanowicz)

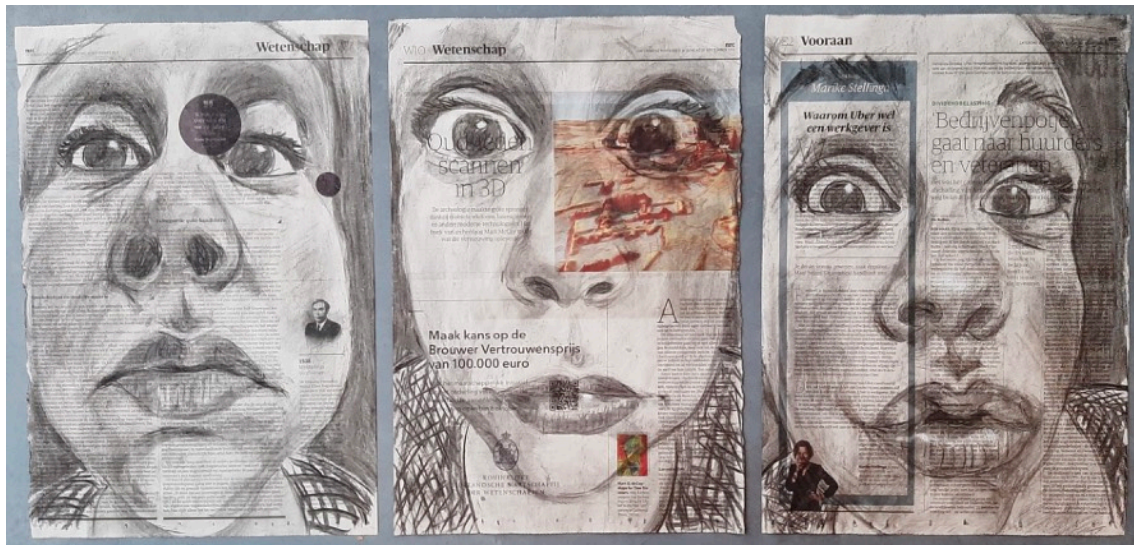
Afstudeertraject

Persoonlijke beeldende vorming

In 2018 begon ik aan het voorbereidend jaar op de VAN. Ik had altijd veel getekend, geschilderd en gemaakt. Vaak ook voor anderen. Levensverhalen die ik vertaalde naar beeld. En daar had ik vaak een strijd. Er kwam niet volledig uit wat ik wilde dat eruit kwam, het werd niet exact zoals ik het van binnen voelde. Het was goed genoeg, maar zelf wilde ik meer. Ik voelde dat ik ook graag zou maken vanuit mezelf, niet alleen vanuit de ander. In 2011 heb ik de vooropleiding aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht gedaan tijdens het laatste jaar van mijn promotieonderzoek (naar het natuurkundige proces van samenklonteren van bepaalde melkeiwitten) in Wageningen. Dat was bevrijdend. Ik kon maken vanuit mezelf, vanuit mijn eigen verhaal. En ik proefde aan iets, een gevoel, een ervaring van het maken, die ik nu als een essentieel onderdeel van mijn leven ervaar.

In 2018 ontstond er weer ruimte om lessen te volgen, nu dus aan de VAN. Ik hoopte mijn eigen beeldtaal beter te leren kennen en daarin ook vaardiger te worden om me uit te drukken. In de eerste jaren bij Marja Meijering leerde ik ontspannen en in alle vrijheid te zoeken naar mijn eigen beeldtaal.

Onvoorwaardelijk experimenteren. Alleen voor mezelf te maken, niet voor een ander. Met meer zicht op mijn eigen beeldtaal ging ik door naar de lessen van Gerben Koldijk. Voor de eerste opdracht bij Gerben gingen we met zelfportretten aan de slag. Daar maakte ik drie hele grote selfies met houtskool op krant. Zo dichtbij dat de gezichten vervormen. Heel ongemakkelijk. Ik ging mijn schaamte voorbij met 'I was in the newspaper today'. Dit zie ik als een belangrijk werk in mijn eigen ontwikkel proces. Over dat gepaste randje van mijn persoonlijke schaamte stappen.

I was in the newspaper today 2021
Houtskool op krant

Daarnaast deed ik voor mijzelf een project met als werkvraag: Hoeveel plek neem ik in? Ik onderzoek daarin hoe het is om bewust actief ruimte in te nemen. Daarvoor schilderde ik fragmenten van mijn eigen lichaam en verkocht deze op een veiling. De losse schilderijtjes hangen nu dus verspreid bij verschillende mensen thuis. Letterlijk plek innemen. Geld vragen voor je werk. Geld vragen voor je lichaam. Wie wil er een stukje van mij? Nog verder over die schaamte drempel heen. Daarnaast had ik hier ook een hele duidelijke persoonlijke en filosofische onderzoeksvraag. Dat vond ik prettig werken. Ook dit project was daarmee een belangrijk werk voor mijn ontwikkeling.

Hoeveel plek neem ik in? 2021

12 x 12 x 12 cm

Olieverf op papier

In de lessen bij Gerben heb ik afgelopen jaren geleerd ook beter te kijken naar wat er ontstaat als ik maak. Is het goed of niet? En wat is dan goed? Zegt het wat het moet zeggen? Wat kan ik daar in aanpassen? En daarnaast is er veel ruimte geweest voor gesprekken over het kunstenaarschap. Waarom maak ik kunst? Waartoe maak ik kunst? Moet het bijvoorbeeld door iedereen te begrijpen zijn wat ik maak?

Paralel aan de lessen aan de VAN heb ik ook een aantal jaren keramiek draaien gevolgd bij Esther Bron van Atelier Bronnenstijl. Ik zie dat dat een grote invloed heeft gehad op de ruimtelijke en tactiele aspecten in mijn werk. Eerst werden de schilderijen ruimtelijker. De tastzin en het lichamelijke kwamen meer naar de voorgrond. In 2023/2024 werden zelfs de schilderijen zelf ruimtelijker, ze gingen meer richting sculptuur.

Overzicht pitch afstuderen VAN

Voorwerk 2024/2025

Afgelopen jaren heb ik veel geëxperimenteerd met dragers. Door bijvoorbeeld oude papieren tassen te vervormen en vast te naaien kon ik los komen van een rechthoekige strakke vorm van een opgespannen doek. Ook in het schilderen zelf geniet ik van het laten ontstaan van ruimtelijke vormen op een plat vlak. Wat is de interactie tussen de vormen, wat blijft er over aan restvorm en wat is de rol van die restvorm? Het lesjaar 2023/2024 ben ik geëindigd met beschilderde sculpturen van verstevigingsstof Vlieseline (Woman 2024 en Birth 2024). Daarin lijkt alles goed samen te komen. Allereerst de objecten zelf met hun eigen vorm, en vervolgens ontstaat er door ze te beschilderen een interessante interactie tussen die tastbare vorm en de visuele vorm.

Woman 2024
38 x 105 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

Birth 2024
30 x 60 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

Voor deze afstudeeropdracht, met als thema 'Dit lichaam / Drager van mijn ik', ben ik begonnen met schetsen met acrylverf op papier. Geen schetsen die uitgewerkt hoeven worden tot schilderij, maar meer schetsen om te voelen welke vormen er willen ontstaan. Het is meer het op gang brengen van een maakstroom met als thema 'dit lichaam'.

Schetsen acrylverf op papier, A3, sept-okt 2024

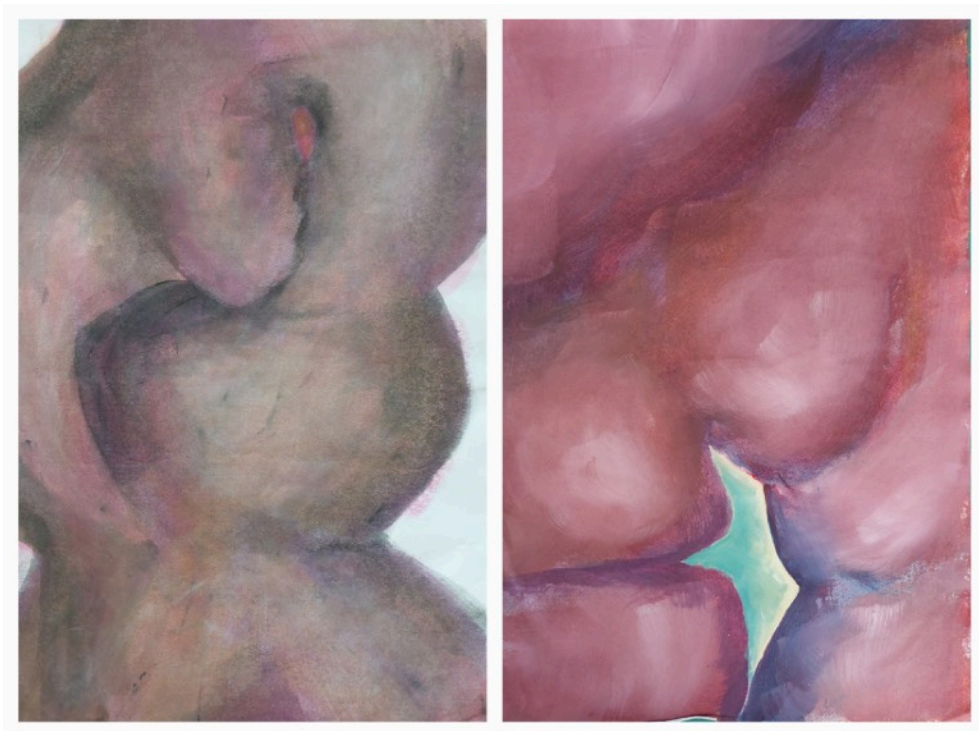

Schetsen acrylverf op papier, A3, sep-okt 2024

Schetsen acrylverf op papier, A3, sep-okt 2024

Schetsen acrylverf op papier, A3, sep-okt 2024

Schetsen acrylverf op doek, 60 x 80 cm, sep-okt 2024

Daarnaast heb ik ook met materiaal en vormen veel uitgetoetst. Zo heb ik naast de vormen die ik van vlieseline maakte ook nog geëxperimenteerd met bijvoorbeeld oude voerzakken, papieren tassen, papier maché en wc-rollen. Die vormen heb ik in verschillende mate uitgewerkt.

Voorwerk oktober 2024

Uit alle verschillende vormen heb ik een paar werken uitgekozen die het verhaal dat ik wil vertellen het beste weergeven. Dit lichaam, met altijd ziekte, verval en dood op de loer, en tegelijkertijd, de drager van mijn ik, met al haar leven in zich. En al het leven liefhebbend waar zij zich aan verbindt.

Ik vind het dan ook belangrijk dat het werk naast rauw en rouw ook een bepaalde zachtheid laat zien om dit spanningsveld goed weer te geven. Dat zie ik als de grootste uitdaging, om een grote mate van zachtheid en liefde weer te geven voor dat lichaam onder spanning en in verval. Met zachtheid bedoel ik absoluut geen zwakheid of weeïgheid. Het moet echt, helder, duidelijk, uitgesproken en sterk gevormd zijn.

Daarin merkte ik ook dat ik niet de vormen uitkoos om mee verder te gaan op basis van de meest grote overeenkomst met een echt lichaam, of lichaamsdeel. Eigenlijk vond ik vaak de meest abstracte werken, met wel een duidelijke lichamelijke associatie, de sterkste vormen die voor mij weergaven wat ik wilde vertellen. Dus echt, helder, duidelijk, uitgesproken en sterk gevormd, zonder een directe weergave, afbeelding of illustratie te zijn van het lichaam. Op die manier gaat het eigenlijk ook niet meer om het lichaam. Ook 'dit lichaam' als thema, is eigenlijk meer een aanleiding en misschien zelfs wel metafoor voor een abstracter concept dat gaat over leven en dood, groei en verval.

Naast de grote werken vond ik het ook prettig om wat kleine dingen te proberen. Zo heb ik van wc-rollen vormen gemaakt en beschilderd.

Vormen met wc rollen

Daarvoor maakte ik de rollen goed nat, rolde ze uit (de lijm laat los dus er ontstaat een ruitvorm), vormde de rollen in de gewilde vorm, eventueel met klemmetjes of knijpers en liet ze drogen tot ze de vorm behouden. Daarna zijn ze goed te beschilderen. Het vormen met de wc-rollen werkt goed en snel. De objecten zijn stevig. Door het formaat ook makkelijk mee te nemen, en zo kan ik snel verschillende dingen uit proberen. Bijvoorbeeld het gebruik van verschillende kleuren, of van mijn eigen haar. Tegelijk is dat praktische kleine formaat ook het grootste nadeel, ze geven daardoor een heel ander gevoel dan de grotere werken. Niet dat fysieke, 'ik moet me er toe verhouden met mijn lichaam' -gevoel.

Als je haar maar goed zit
Wc-rol, acrylverf, eigen hoofdhaar

Naast het vormen met wc rollen ben ik op dezelfde manier ook met golfkarton aan de slag gegaan. Natmaken, vormen en laten drogen. Eventueel een stukje vastnaaien of lijmen. Met golfkarton hoeft het formaat geen beperking te zijn. Toch vond ik de gemaakte vormen met golfkarton te

robuust worden, te grof. Het verfijnde en gladde van de wc-rollen of de vlieseline maken dat er ook wat liefde voor dat lichaam te zien is, wat in deze werken teveel ontbrak naar mijn zin.

Vormen met golfkarton

Ook heb ik geëxperimenteerd met het vormen met papieren postzakken (voor het verzenden van kleding). Deze zijn relatief groot, licht en goed in vorm te brengen met de naaimachine. Ik vind dat het oppervlak er wel erg verkreukeld uit komt (in vergelijking met de wc-rollen of de vormen van vlieseline). Dat is ergens mooi als het gaat over vergankelijkheid. Maar ik ben toch niet helemaal tevreden met het ontstane resultaat. Ik heb er nog gaten in gemaakt, maar het blijft voor mij een 'tja, ik weet het niet' object.

Vormen met papieren postzak

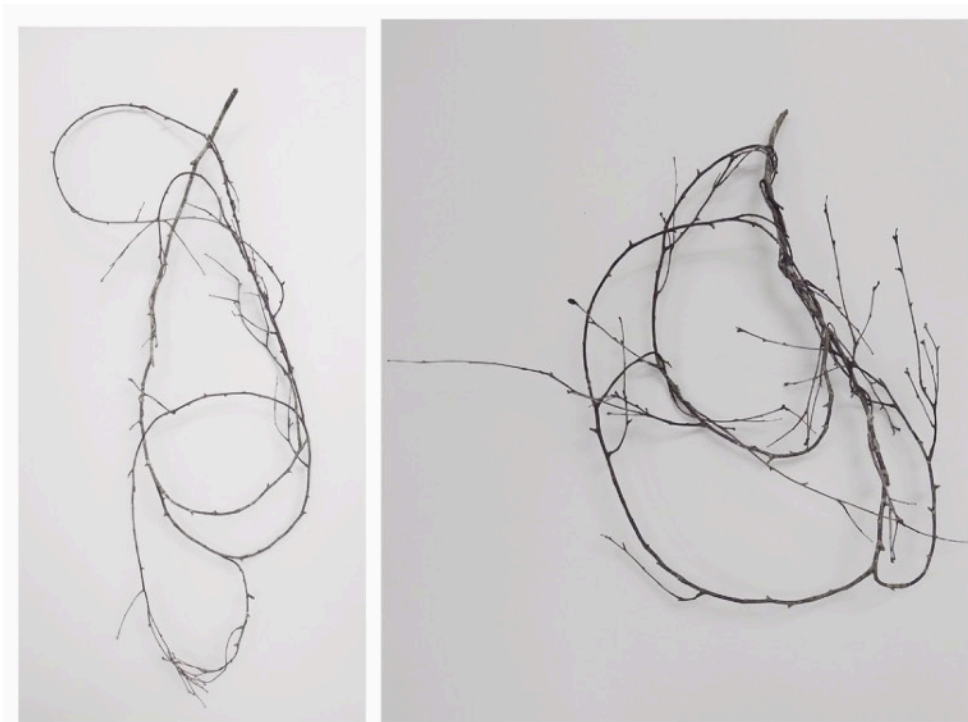
Ik heb ook wat experimenten gedaan met de binnenste laag tetra pak + de naaimachine. Daarvoor trek ik de binnenste zilverkleurige laag van het tetra pak. Je houdt dan een dun maar stevig materiaal over dat aan de ene kant bestaat uit een dun zilverkleurig plastic laagje en aan de andere kant papier. Het materiaal is goed te vormen, goed te naaien, licht en goed te beschilderen (maar zonder verf ook mooi). Hier zou ik graag nog meer mee uitproberen in de toekomst. De vorm die je uit 1 pak/vel kunt halen is nog wat klein, maar met meerdere vellen aan elkaar genaaid zijn de mogelijkheden een stuk groter. Ik ben dus inmiddels aan het sparen voor een groter project.

Vormen met tetra pak

Ik woon in het bos, waar altijd takken voorhanden zijn. Ik heb dus ook wat geëxperimenteerd met het vormen met takken. Jonge flexibele berkentakken zijn goed in vorm te brengen en vast te zetten met knijpers. Vervolgens laat ik ze drogen tot de vorm gefixeerd is. Het ontstane werk is nog vrij fragiel. Ook zijn het teveel alleen maar lijnen naar mijn zin. Het is te weinig tactiel, vol, volumineus. Toch blijf ik dit een interessant spoor vinden waar ik zeker nog meer in ga proberen.

Vormen met berkentakken

Klei blijft ook een mooi materiaal, maar zwaar en compact, dus het is minder makkelijk er grote werken mee 'uit te proberen'. Kleine experimenten zijn natuurlijk altijd leuk zoals deze kleine ode aan het lichaam met zelfhardende klei, beschilderd met acrylverf.

Ode aan dit lichaam. Zelfhardende klei met acrylverf.

De rol van vorm

De rol van vorm is een hele belangrijke in mijn werken. Wanneer ik begin, met bepaalde intentie, is er nog niets. Zodra mijn handen gaan vormen zijn er verschillende momenten dat er iets ontstaat van een vorm die 'klikt' in mijn hoofd. Veel frustratie momenten, tot er een 'ja' is. En dan verder, naar een volgende ja. Een volgende vouw, een volgende naad.

Organische vormen die aan lichamen en of lichaamsdelen doen denken, zonder direct een lichaamsdeel uit te beelden. De associatie met het lichamelijke is genoeg. Het is fijn als er vouwen en kreukels in zitten, net als in ons eigen lichaam.

'Dit lichaam / Drager van mijn ik' was het eerste werk dat af was voor dit afstudeerproject. Een dragende vorm. Duidelijke buitenkant en binnenkant. Huid met een warme rode binnenkant. Dit werk ligt voor mijn gevoel het meest dicht bij het thema, de meest directe vertaling van het thema.

Dit lichaam / Drager van mijn ik
57 x 50 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

De rol van grootte

Ik vind het prettig als het werk je direct een bepaald gevoel geeft. In your face. Je kunt er niet omheen. Daarvoor is het belangrijk dat het groot genoeg is. Tijdens het werken merkte ik dat kleinere werken, bijvoorbeeld die van wcrullen, de kijker wel naar zich toetrekken. Juist omdat ze zo klein zijn wordt je als kijker gedwongen dichterbij te komen. Maar de uitwerking van een groot werk, dat écht ruimte inneemt, zoals bij de werken van Magdalena Abakanowicz, dat is ongekend. Dat is iets dat ik ook ervaar bij mijn eigen werk, dat de grootte ervan een grote rol heeft in hoe het werk overkomt, wat de uitwerking ervan is op de toeschouwer. Dat is een onderdeel dat ik tot nu toe erg onderschat had. Ik vind het persoonlijk aantrekkelijk om handzame werken te maken. Makkelijk mee te nemen, makkelijk op te bergen. Daarmee zijn manshoge werken heel onpraktisch. De uitwerking van manshoge werken maken echter wel dat ze direct ook een fysieke, lichamelijke uitwerking hebben die ik graag in mijn werk wil hebben. Zoals in 'Dit lichaam / Lekker?' Waar ik het randje probeer op te zoeken tussen iets dat rijp, zacht, sappig is, of al vergaan?

Dit lichaam / Lekker?
Ergens tussen rijp en vergaan
60 x 110 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

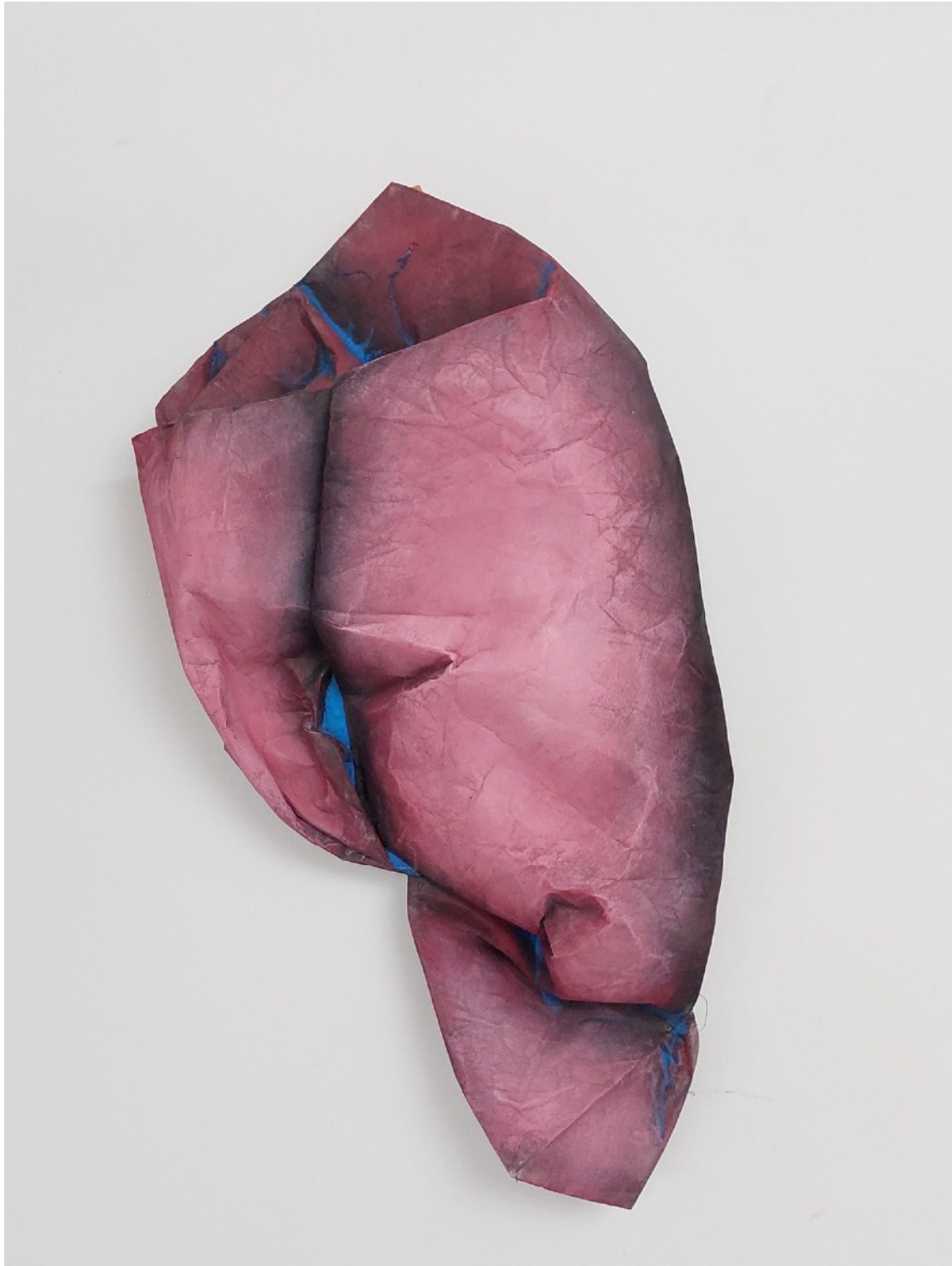

De rol van kleur

In eerste instantie gebruik ik kleuren die aan vleeskleur doen denken. Roodtinten. Met zwarte achtergrond, randen, voor het gevoel van vergankelijkheid. Gaandeweg ben ik gaan experimenteren met andere kleuren. Wanneer andere kleuren een te grote rol krijgen verdwijnt de lichaamsassociatie misschien wel te veel. Daarom heb ik eerst geprobeerd contrasterende kleuren als kleine toevoeging te gebruiken. Dekkend. Zoals in het werk 'Dit lichaam / daar waar leven stroomt'. Een duidelijke associatie met het lichaam door de vleeskleur, maar ook een helder blauwe kleur die je daar niet verwacht. Zo ontstaat er ook enige verwarring waar je nu naar kijkt. En er zijn duidelijk twee aspecten te zien; iets dat gekreukeld is, zwarte randen heeft, en tegelijkertijd een fris helder blauwe stroom die door het hele werk loopt.

In 'Dit lichaam / Dat groeit en graait' zit nóg meer kleur naast de vleeskleur. Hier gaat de vleeskleur over in groen, of groen over in vleeskleur. Het zijn al minder losse aspecten, ze gaan vloeiender in elkaar over.

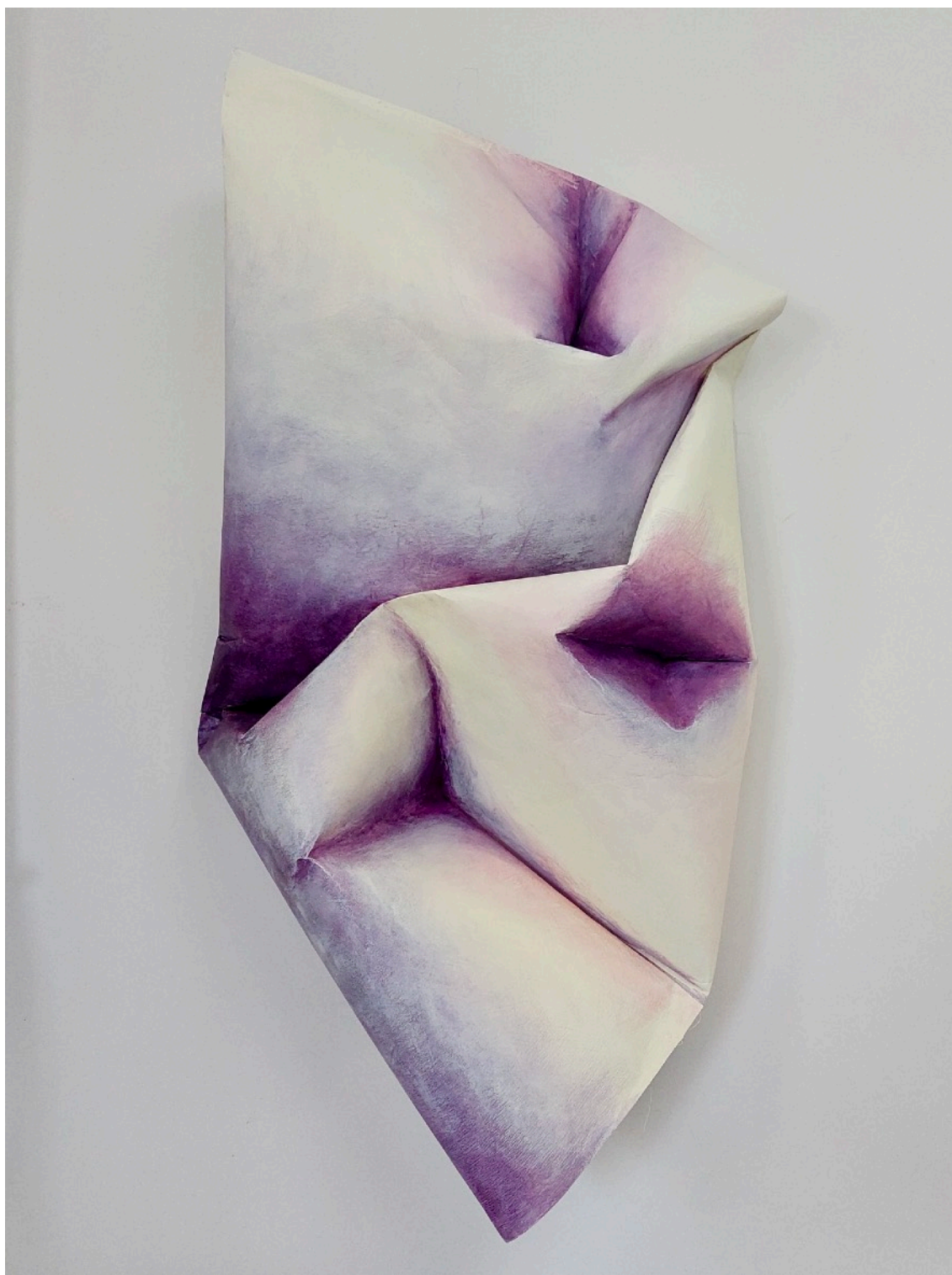
Tijdens de tweede helft van het jaar ben ik de rol van de kleur voor de lichaamsassociërende functie wat meer los gaan laten. Daarmee stond er ruimte voor experiment met bijvoorbeeld heel lichtgeel en paars in het werk 'Dit lichaam / Sensuele tempel'. Kleuren die niets meer met het lichaam te maken hebben, maar het werk doet toch heel lichamelijk aan. Misschien zit er wel een lichaam onder?

Dit lichaam / Daar waar leven stroomt
38 x 70 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

Dit lichaam / Dat groeit en graait
40 x 75 cm
Vlieseline, garen, acrylverf

Dit lichaam / Sensuele tempel

60 x 110 cm

Vlieseline, garen, verdunde houtlijm, acrylverf

Dit lichaam / Zacht en open

30 x 51 cm

Vlieseline, garen, verdunde houtlijm, acrylverf

Kan ik nóg zachter zijn voor dit lichaam? Zo ontstond een heel zacht en open werk met kleuren van lichtgroen via blauw naar heel zacht roze: 'Dit lichaam / Zacht en open'. En daarna werkte ik weer richting dit lichaam in actie, in beweging, rennen, vol gaan. Ik maakte 'Dit lichaam / Rennen, vol gaan,' het laatste werk voor dit afstudeerproject. De eerste laag met een matte helder blauwe verf. Duidelijk, geen ontkomen aan. Misschien wel genoeg zo, alleen dat blauwe?

Dit lichaam / Rennen, vol gaan
60 x 130 cm
Vlieseline, garen, verdunde houtlijm, acrylverf

Waar het in eerste instantie af lijkt te wijken van de eerdere werken door de egale kleur zie ik dat het door het met een paar werken te combineren naast elkaar er juist heel mooi tussen past.

Combinatie overzicht: Rennen, vol gaan + Daar waar leven stroomt + Haarzwieper

Zo is ook het experiment met berkentakken, dat op zichzelf niet een heel sterk werk is, wel goed te combineren met 'Dit lichaam / Dat groeit en graait'.

Combinatie overzicht: Dit lichaam / Dat groeit en graait + berkentakken

Reflectie op eigen werk

Reflectie op het werkproces

Tijdens de go/no go meeting stelde ik de vraag aan de beoordelingscommissie: zien jullie de twee kanten die ik wil belichten over dat lichaam uit mijn pitch duidelijk terugkomen in het werk? Het antwoord dat ik daarop kreeg was heel duidelijk: nee. Maar dat was niet erg, werd erbij vermeld. Het werk sprak genoeg voor zich. Dat verhaal was niet nodig. Voor mijzelf misschien wel om te maken, maar niet voor de toeschouwer om te kijken.

Ik had deze nog niet eerder zo uit elkaar getrokken. Voor mij was het óf je vertelt een verhaal en dan moet dat verhaal duidelijk verteld worden in je werk. Óf je werkt zonder duidelijk verhaal en dan is er geen verhaal nodig bij je werk. De nieuwe mogelijkheid van het wel maken vanuit een verhaal, want ik heb dat verhaal nodig om te kunnen maken, om ergens te kunnen duiden wat ik aan het doen ben, maar het verhaal daarna ook weer los te kunnen laten, dat het voor de toeschouwer niet noodzakelijk is, was heel bevrijdend. Ik heb afgelopen jaren veel gesprekken met Gerben en ook in privé omgeving gehad over de vraag of je puur maakt vanuit wat je zelf wilt maken, of dat je afstemt op wat anderen zouden willen zien, aanspreekt, in staat zijn te begrijpen? Ik zie dat ik dus zelf een verhaal nodig heb voor de start. En dat het prettig voelt dat er een verhaal is wanneer mensen een verhaal willen. Maar dat ik het ergens ook weer kan loslaten. Ik zie dat ik tijdens deze afstudeeropdracht voor mezelf een duidelijker verhaal had dan ooit. Maar dat ik het ook beter heb kunnen loslaten dan ooit in het maakproces. Zeker toen er geen sterke tijdsdruk meer was om genoeg werk te hebben voor het afstuderen, ontstond er meer ruimte voor experiment. Mogelijkheid om nog weer even uit de bocht te vliegen. Kleuren te gebruiken die ik in eerste instantie zeer verafschuw (paars!). Mezelf te verrassen door een sculptuur

helemaal blauw te verven en dat zo te durven laten. Geen lagen eroverheen. Geen pogingen om het nog meer richting lichaam te werken.

Verder heeft de rol van kleur me verrast. Doordat ik halverwege mijn duidelijke lichaamsverhaal nog meer los kon laten, voelde ik me vrijer nog meer te experimenteren met kleur. Dat gaf weer nieuwe mogelijkheden, er konden weer nieuwe dingen ontstaan. Achteraf zie ik dat het werk nog steeds lichamelijk blijft, ook al roept de kleur niet direct de associatie met het menselijk lichaam op. Blijkbaar is de kleur daar geen voorwaarde voor. Tot slot zie ik dat ik graag heel experimenteel werk en veel wil uitproberen. Het helpt me om veel te maken in veel verschillende richtingen. Veel zijpaden te bewandelen. En erop te vertrouwen dat er wel een lijn ontstaat in die eerste ogenschijnlijke chaos. Ik vond het heerlijk om periodes die lijn even los te laten, dan weer dingen te stroomlijnen, om vervolgens weer los te laten. Ik denk dat dat een belangrijk onderdeel in mijn maakproces is.

Reflectie op werk algemeen

Ik ervaar dat ik dit jaar echt gemaakt heb wat ik wil maken. Het gevoel van frustratie dat er niet helemaal uitkomt wat ik van binnen ervaar, dat wordt steeds minder. Alsof mijn ogen en handen nog beter afgestemd zijn op die initiële maakdrang.

Het gevoel dat als je naar mijn werk kijkt je er aan wilt zitten. Je het beter wilt bekijken. Misschien je vinger ergens in wilt steken. Dat vind ik prettig. Zoals ook Maartje Korstanje dat omschrijft. Dat het werk een tactiele sensatie oproept. Dat gebeurt bij mijzelf in elk geval heel sterk tijdens het maken en ik hoop dat ik daar ook iets van overbreng op degene die naar het werk kijkt. Ook het gevoel van het lichamelijke dat vooral de grote werken oproepen vind ik belangrijk. Dat je je met je eigen lichaam moet verhouden tot dat wat je voor je ziet, wat voor je hangt, wat tegenover jou aanwezig is.

Reflectie op werk in maatschappelijk opzicht

Dit vind ik een ingewikkeld vraagstuk. De ‘waarom maak ik?’ is helder voor mijzelf. Het is een niet te stoppen drang, daarom. Onontkoombaar. De ‘waartoe maak ik?’ is een ingewikkeldere vraag. In hoeverre moet mijn uiteindelijke werk iets bijdragen aan deze wereld. Wat is de functie ervan? Mijn werk is niet echt werk dat je gezellig in de woonkamer hangt omdat het zo mooi bij de bank past. Het heeft ook geen duidelijke protestfunctie, het wil geen onderbelichte thema’s aan de kaak stellen. Het is niet gemaakt vanuit de gedachte dat het een bepaald functie heeft. Dat er iets is dat echt verteld moet worden. De enige drijfveer is mijn drang om te maken.

Is het werk daarmee niet relevant? En moet ik daar als kunstenaar eigenlijk een antwoord op hebben? Of mag ik als kunstenaar mijn taak enkel bij het maken houden en mag ik het aan anderen laten om de relevantie en functie verder op te pakken? Dit zijn vragen waar ik nog geen duidelijk antwoord op heb, maar wel een aantal gedachten.

Zo denk ik dat kunst er is om jezelf en de wereld om je heen beter te leren begrijpen. Zoals Magdalena Abakanowicz dat zo mooi zegt over kunstwerken: “They can enlarge the knowledge of man about his planet, about his environment, about his problems.” Zo probeer ik ook dit leven te begrijpen en doorgronden door te maken. Ik hoop dat in de dingen die ik maak iets te zien en te voelen is daarvan. Merlijn Twaalfhoven (componist, dirigent, cultureel ondernemer) zegt hierover: “Wie iets creëert wat nog niet bestond, wie teksten van eeuwen terug uitspreekt, tonen zingt, kijkt en luistert naar de reactie van anderen, wie met zijn handen in de klei een vorm kneedt, zet een abstract idee of gevoel om naar klank, een gebaar of een beeld dat niet alleen jij maar ook anderen kunnen waarnemen. Op al die manieren is iets scheppen een vorm van verbinding maken. En het vermogen om met verbeeldingskracht, schoonheid en spel contact te maken met de rest van de wereld is geen specialisme, hobbyisme of iets wat bij een vakgebied hoort, maar het is wat ons, mensenwezens, maakt tot wie we zijn.”

Ook Charles Esche (museum directeur, curator, schrijver) geeft kunst een functie waar ik me in kan vinden. “Kunst moet je zien als een tankstation waar iedere burger zijn verbeeldingskracht kan voeden. Verbeeldingskracht is een essentiële behoefte om de werkelijkheid niet als gesloten maar als open te ervaren. Alleen met verbeeldingskracht kun je er greep op krijgen, er soms aan ontsnappen en ingrijpen. We hebben kunst nodig om ons te ontwikkelen.”

Bronvermelding

Het leven als tragikomedie. Over humor, kwetsbaarheid en solidariteit. Tim Fransen. Das Mag Uitgeverij B.V. 2020 ISBN 9789493168350

De ongelooflijke podcast #217 - De wolf, existentiële eenzaamheid en de zoektocht naar geluk (met Denker des Vaderlands Marjan Slob en Stefan Paas) 27 oktober 2024

Ina van Zyl, Schilderijen Aquarellen, Uitgave ter gelegenheid van tentoonstelling *Ina van Zyl* in het Dordrechts Museum, Galerie Onrust Amsterdam, Uitgeverij Thoth Bussum, 2006. ISBN 9068684124

<https://www.galerieonrust.nl/artists/ina-van-zyl>

<https://www.inavanzyl.com/about/>

<https://hollandsemeesters.info/posts/show/8984>

<https://www.capitainpetzel.de/artists/43-maria-lassnig>

<https://www.x-traonline.org/article/maria-lassnigs-body-sensation-body-awareness>

Maria Lassnig, Ways of being. Uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling Maria Lassnig - Ways of being, 2019, Stedelijk Museum Amsterdam, Albertina Museum Wenen. ISBN 9789050062053

<https://www.trouw.nl/cultuur-media/vrouwelijke-kunstenaars-hoorden-geen-kinderen-te-hebben-nu-rukt-de-mother-artist-op-bfaacad0/>

<https://www.theguardian.com/artanddesign/2016/may/14/maria-lassnig-under-the-skin>

<https://maartjekorstanje.nl/about/>

https://www.vpro.nl/nooitmeerslapen/speel~WO_VPRO_711388~de-organische-sculpturen-van-maartje-korstanje~.html

<https://sculpture-network.org/en/Magazin/Maartje-Korstanje>

<https://www.groningermuseum.nl/kunst/tentoonstellingen/nacho-carbonell-maartje-korstanje>

<https://www.voorlinden.nl/tentoonstelling/louise-bourgeois-to-unravel-a-torment/>

<https://baarsprojects.com/artist/louise-bourgeois>

<https://www.tate.org.uk/art/artists/louise-bourgeois-2351/art-louise-bourgeois> (I need to make things)

<https://www.tate.org.uk/art/artists/louise-bourgeois-2351/louise-bourgeois-transform-hate-love>

<https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-11-autumn-2007/lumps-bumps-bulbs-bubbles-bulges-slits-turds-coils-craters-wrinkles>

<https://www.moma.org/collection/works/105026> (branches)

<https://artfacts.net/exhibition/magdalena-abakanowicz-crowd-iv/866115>

<https://4columns.org/labarge-emily/magdalena-abakanowicz>

<https://www.youtube.com/watch?v=Xrxx3tpEuco&t=9s> (Step inside Magdalena Abakanowicz's forest of woven sculptures | Tate)

<https://www.youtube.com/watch?v=9e3CBr35Uh4> (Exploring Magdalena Abakanowicz's Every Tangle of Thread and Rope exhibition at Tate Modern)

<https://www.kunstbus.nl/kunst/Magdalena+Abakanowicz>

Het is aan ons. Waarom we de kunstenaar in onszelf nodig hebben om de wereld te redden. Merlijn Twaalfhoven. Atlas Contact 2020 ISBN 9789045039800

Kunst maakt de wereld beter. Marieke Nijmanning. Uitgeverij Xsebra 2022 ISBN 9789492210555

Dankwoord

Ik wil allereerst mijn leraren bedanken. Marja, bedankt voor de vrijheid die je me bood om onvoorwaardelijk op zoek te gaan naar mijn eigen taal. Esther, bedankt voor de pottenbaklessen (incl de koffie, koekjes en gesprekken), maar vooral voor het ontwikkelen van het voelen. Handen in, op, om de klei. Iets letterlijk tussen je handen laten ontstaan met gebruik van je hele lichaam heeft zeker een grote bijdrage gehad aan de ontwikkeling van mijn beeldtaal. Gerben, bedankt voor de interessante, bezielde gesprekken. Ik heb me gezien en erkend gevoeld in mijn kunstenaarschap. Je hebt me gepusht om tot het uiterste te gaan, steeds nog even een stapje verder. EGA, lieve kunstmaatjes, bedankt voor jullie vriendschap. We verbinden ons in veel meer dan in het maken van kunst. Ik kijk uit naar meer! Jacob, deze scriptie is natuurlijk voor jou geschreven. Ik hoop dat het je meer zicht geeft op het “waarom” ik maak wat ik maak. Bedankt voor de ruimte die jij me biedt om te maken, dat wat ik het allerliefste doe.